

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

PROGRAMMA KENNISKAART ARCHEOLOGIE

Project: nieuwe NOaA-Oogst voor Malta

Analyse archeologische kenniswinst (2000 - 2014)

1 Inleiding

In zijn reactie op de evaluatie van de Wet en het Besluit op de archeologische monumentenzorg heeft de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een aantal voorstellen gedaan die leiden tot een versterking van het bestaande archeologische stelsel.¹ De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft als verbindende factor tussen beleid, wetenschap en praktijk de opdracht gekregen enkele van die voorstellen uit te voeren. Een aantal voorstellen is tot project uitgewerkt binnen het programma Kenniskaart Archeologie. Dat heeft tot doel te zorgen voor een betere infrastructuur voor belangenafweging binnen de archeologische monumentenzorg (amz).² Essentieel voor een goede belangenafweging is dat de kenniswinst, die door het Malta onderzoek gegenereerd wordt, leidt tot nieuwe inzichten over het verleden. Deze nieuwe inzichten vormen ook de basis voor nauwkeurigere archeologische verwachtingen en daarop afgestemd archeologiebeleid. Uit bovengenoemde evaluatie is naar voren gekomen dat de amz-cyclus juist op dit belangrijke onderdeel, 'interpretatie en synthese' (het vormen van beelden van het verleden), stagneert.

Om daarin verbetering te brengen is het project NieuweNOaA-Oogst voor Malta gestart. Het deelproject Oogst voor Malta stimuleert en organiseert het uitvoeren van synthetiserend onderzoek. Onderzoekopdrachten worden uitgezet die gerelateerd zijn aan grote kennislacunes met betrekking tot de aard en verspreiding van archeologische verschijnselen in de Nederlandse bodem.

Bij het definiëren van opdrachten voor synthetiserend onderzoek wordt enerzijds gekeken naar de verschenen rapportages; over welke perioden en gebieden zijn de meeste rapporten verschenen? Met andere woorden: waarover zijn de meeste gegevens verzameld? Anderzijds worden binnen Oogst voor Malta de synthetiserende werken tegen het licht gehouden, met als doel te achterhalen welke kenniswinst in de periode 2000-2014 is geboekt. Want wat we al weten, hoeft niet meer onderzocht te worden. Wat de uitkomsten zijn van het onderzoek naar 'archeologische kenniswinst', wordt in dit verslag uit de doeken gedaan.

Werkwijze en bronnen

Om een inzicht te krijgen op welke thema's en in welke archeo-regio's de afgelopen jaren kenniswinst is gegenereerd, is een inventarisatie uitgevoerd. Daarvoor is een database opgezet en deze is gevuld met synthetiserende werken, als proefschriften, boeken en artikelen. Daarbij is voorgebouwd op de inventarisatie

zoals die voor de Erfgoedbalans³ en Vragen over Malta (RAM 196)⁴ is uitgevoerd. Tijdens deze zoektocht zijn verschillende bronnen geraadpleegd, zoals de websites van universiteiten (o.a. de jaarverslagen), van NWO en een uitgebreide serie tijdschriften (zie onder). Daarnaast zijn collega's van de afdeling archeologie bevraagd, als ook een paar externe deskundigen op het gebied van de late middeleeuwen.

Het uitgangspunt bij deze inventarisatie is dat de publicaties een duidelijk synthetiserend karakter moeten hebben over een archeologierelevant onderwerp; dat wil zeggen dat het onderwerp gericht moet zijn op de reconstructie van het leven in het verleden. Duidelijk moet zijn dat de publicatie nieuwe kennis (nieuwe inzichten) biedt voor een bepaalde regio (nationaal kan ook) en voor een bepaalde periode (die lang kan zijn). Studies over methodiek, fysische geografie, geschiedenis van de archeologie of andere onderwerpen die een raakvlak met archeologie hebben, zijn niet opgenomen.

Binnen het project is er gediscussieerd over het begrip 'synthetiserend karakter'. Daaronder wordt verstaan dat de inhoud van de publicatie site-overstijgend is en dat het gevondene in een bredere context wordt geplaatst. Voor proefschriften en *peer-reviewed* artikelen stond het synthetiserend karakter niet ter discussie. De inhoud wordt immers – vóór het verschijnen in boek- of artikelvorm – beoordeeld door een externe groep, in het geval van een proefschrift door de promotiecommissie en voor een artikel door een tijdschriftredactie. Boeken zijn opgenomen, als deze een nationaal of thematisch overzicht bieden, of het karakter van een regionale synthese hebben.

In de verzameling *peer-reviewed* tijdschriften is een driedeling aangebracht; categorie A, B en C.

Categorie A tijdschriften zijn gericht op de archeologie in Nederland. Die reeksen zijn allemaal integraal doorgenomen en de artikelen zijn veelal opgenomen in de database. Het gaat daarbij om:

- Journal of Archaeology in the Low Countries (JALC);
- Palaeohistoria;
- Analecta Praehistoria Leidensia en;
- Medieval and Modern Matters (MMM).

Categorie B tijdschriften zijn internationale tijdschriften waar zeer regelmatig artikelen over Nederlandse archeologie in verschijnen. Ook deze zijn allemaal integraal doorgenomen op bijdragen over

¹ Brief aan de Tweede kamer d.d. 7 februari 2012, Vergaderjaar 2011-2012, 33 053, nr. 3.

² Uitvoeringsplan voorstellen beleidsreactie evaluatie archeologiewetgeving, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, mei 2012.

³ De Boer 2009.

⁴ Lauwerier et al. 2011.

Nederlandse onderwerpen. Tot de categorie B tijdschriften behoren:

- Journal of Archaeological Science;
- Vegetation History and Archaeobotany;
- Archäologisches Korrespondenzblatt;
- Germania;
- World Archaeology;
- Antiquity;
- Journal of European Archaeology;
- Environmental Archaeology;
- Proceedings of the Prehistoric Society;
- Geoarchaeology;
- Journal of World Prehistory;
- Medieval Archaeology;
- Offa;
- Praehistorische Zeitschrift;
- Current Anthropology;
- Journal of Field Archaeology;
- Journal of Anthropological Archaeology;
- International Journal of Osteoarchaeology;
- Archaeometry;
- Cambridge Archaeological Journal;
- Archaeological Prospection;
- Archaeological and Anthropological Sciences;
- Journal of Archaeological Method and Theory;
- Oxford Journal of Archaeology;
- The Journal of Island and Coastal Archaeology.

Categorie C tijdschriften zijn internationale tijdschriften die een raakvlak hebben met archeologie en waar af en toe artikelen over Nederlandse archeologie in verschijnen. Deze tijdschriften zijn niet integraal doorgenomen, maar artikelen zijn opgenomen als deze door collega's waren aangereikt. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de volgende reeksen:

- Journal of Quaternary Science;
- Quaternary International;

- Quaternary Research;
- Boreas;
- The Holocene;
- Journal of Coastal Conservation;
- Water History.

In de Access-database Kennisoogst zijn 229 publicaties opgenomen (einddatum 12 augustus 2014). Daaronder vallen:

- alle verschenen proefschriften vanaf 2000 tot heden;
- boeken vanaf 2005 tot heden. Dat kunnen ook omvangrijke opgravingsrapporten zijn die een duidelijk synthesekarakter hebben (bijvoorbeeld monografiereeks van het ADC) of bundels die een regionaal of thematisch overzicht bieden;
- alle Odysseerapporten en artikelen die tot op heden zijn verschenen;
- artikelen in A- en B-tijdschriften, vanaf 2007 tot heden.

Deze 229 publicaties zijn in een Access-database gemetadateerd op type publicatie, onderzoeksthema, archeoregio, hoofdperiode, complextypen.

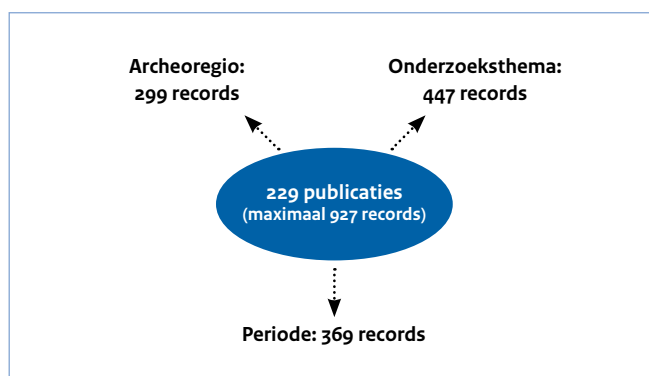
Aangezien een publicatie kan gaan over meer dan een archeoregio, onderzoeksthema of periode zijn de 229 publicaties verdeeld over respectievelijk 299, 447 en 369 records (afb. 1). In totaal zijn 927 records ingevuld.

De beschrijving van de dataset

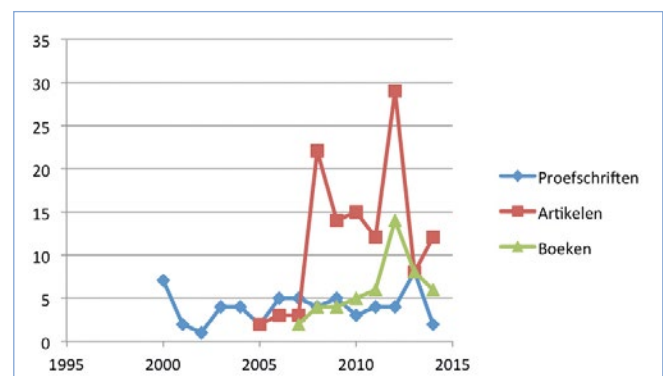
De dataset betreft 229 publicaties, daarvan zijn:

- 60 proefschriften (2000-2014), gemiddeld vier per jaar, met als piekjaar 2013 waarin acht proefschriften verschenen;
- 120 artikelen (2005-2014);
- 49 boeken (2007-2014).

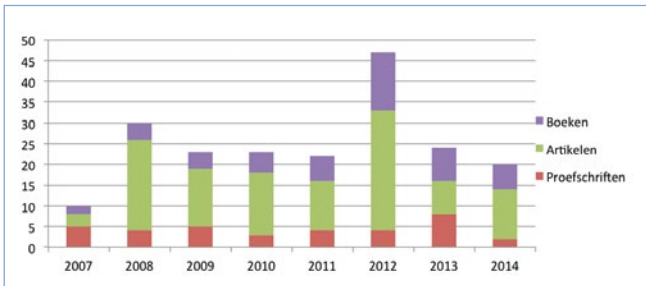
In algemene zin kan gesteld worden dat deze verzameling nog relatief klein is. Dat leidt tot de constatering dat persoons-

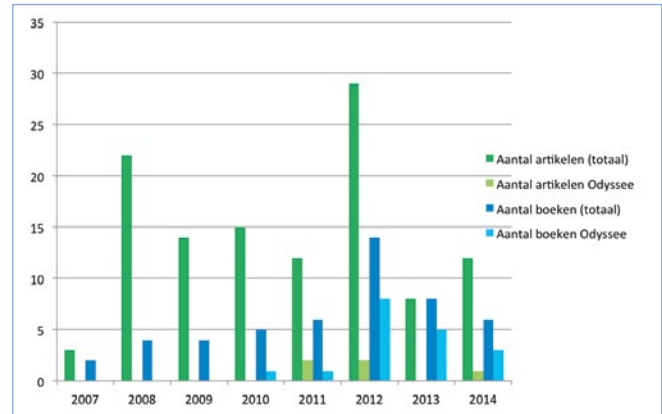
Afbeelding 1 De verdeling van de publicaties en het aantal records per onderdeel.

Afbeelding 2 De 229 publicaties verdeeld naar type (proefschrift, boek of artikel) en naar jaar.

Afbeelding 3 De verdeling van 199 publicaties vanaf 2007 tot en met 2014.

Afbeelding 4 Visualisatie output van het Odyssee-effect.

gebonden output merkbaar is. Ook het oprichten van een nieuw tijdschrift of het wegvallen ervan is een effect dat duidelijk van invloed is.

Gezien de sluitingsdatum van de inventarisatie (12 augustus 2014) is het boekjaar 2014 vooralsnog een voorlopige. Het ligt in de lijn der verwachting dat het aantal publicaties voor dat jaar nog zal stijgen.

Totale (gestapelde) output laat, vanaf het jaar 2007 (n=199), het volgende beeld zien (afb. 3).

Het jaar 2012 is een duidelijke piek, die het gevolg is van de afronding van een aantal Odysseeprojecten wat tot een wat groter aantal boeken heeft geleid.

Verder is het opvallend dat vooral het aantal artikelen met het verschijningsjaar 2012 hoog is. Deze hoge output (n=29) is deels te danken aan de artikelen die in het tijdschrift *Journal of Archaeology in the Low Countries* zijn verschenen (n=9), maar vooral aan een brede waaier van peer-reviewed tijdschriften waarin archeologen hun artikelen aanboden.

Daarnaast hebben de door NWO-gestimuleerde onderzoeksprogramma's zoals Settlement and Landscape in Archaeology (1997-2001), Bodemarchief in Behoud en Ontwikkeling (BBO; 2000-2008), Oogst van Malta (2003-2009), en Odyssee (2009-2013) een onmiskenbaar effect op de output. De onderstaande histogram laat de verdeling zien, met daarin onderscheiden de Odysseeproducten. Vooral voor de boeken is de invloed goed merkbaar.

2 Resultaten

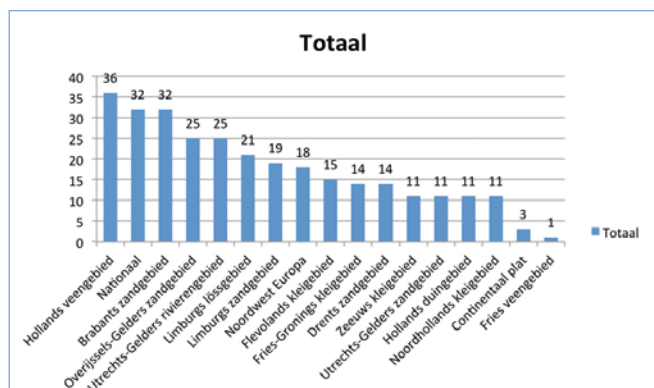
Inleiding

In de presentatie van de resultaten hebben we gekozen voor een tweedeling. Ten eerste laten we de verdeling per hoofdgroep zien, verdeling naar archeoregio, periode en thema. Daarna gaan we in op de meer gedetailleerde verdelingen, die geordend zijn per thema naar archeoregio's en perioden. Bij deze besprekingen worden de positieve en negatieve uitschieters benoemd; op welke archeoregio, periode en thema zijn de meeste synthetiserende publicaties verschenen en welke de minste. We hebben gekozen voor een top 3-benadering; een bespreking van de drie meeste/de drie minste. Het is van belang te realiseren dat het aantal synthetiserende publicaties een duidelijke relatie heeft met het aantal rapporten en ander werk die de afgelopen jaren zijn gepubliceerd. Dat er weinig synthetiserende publicaties zijn verschenen over bijvoorbeeld het Continentale plat is niet verwonderlijk omdat de onderzoeksintensiteit op de Noordzee laag is. Gebieden die hoogdynamisch zijn op het gebied van infrastructurele werken, nieuwbouwprojecten en anderszins leveren in die zin een andere output dan gebieden met een lage dynamiek, zoals krimpregio's.

Verdeling per hoofdgroep

Verdeling naar archeoregio

Afbeelding 5 toont de verdeling naar archeoregio (299 records). De kenniswinst van de afgelopen jaren is met name geboekt op de archeoregio's het Noord-Hollands veengebied (n=36), het Brabants zandgebied (n=32), het Overijssels-Gelders zandgebied en het Utrechts-Gelders rivierengebied (beide 25). Opvallend is het hoge aantal studies (n=32) die op nationale schaal een synthese bieden. Voor het Friese veengebied (n=1) en het Continentaal plat (n=3) is de minste kenniswinst geboekt. Het Friese veengebied is een opvallende uitschieter. Over het Zeeuwse kleigebied, het Utrecht-Gelders zandgebied, het Hollands Duingebied en het Noordhollands kleigebied zijn elf publicaties verschenen.

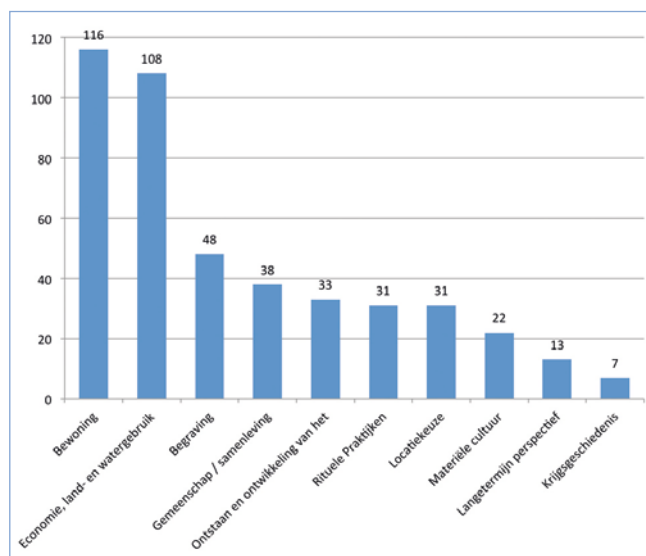

Afbeelding 5 Verdeling naar archeoregio.

Reflectie

Dat het Hollands veengebied hoog scoort op het gebied van synthetiserende publicaties is vrij eenvoudig te verklaren. Deels is dat het gevolg van het Oogst van Malta-project *From Hardinxveld to Noordhorn* (Out, Amkreutz, Louwe Kooijmans), verricht vanuit de Universiteit van Leiden. Ook het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam (Therkorn, Van Londen, Dijkstra en Kok) heeft tot een hoog aantal geleid. Opvallend is het aantal publicaties in deze regio over de Romeinse tijd (Buitendorp, Van Dinter, De Bruin). In het Brabants zandgebied is door verschillende instituten/instanties onderzoek gedaan waarbij het onderzoek zich niet speciaal richtte op een bepaalde periode. Alle perioden vanaf het neolithicum tot en met de middeleeuwen komen aan bod. De publicaties over het Utrechts-Gelders rivierengebied hebben vooral de Romeinse tijd tot onderwerp en zijn vaak geschreven door promovendi en onderzoekers van de Vrije Universiteit van Amsterdam (Aarts, Vos, Groot, Heeren, Nicolay). De publicaties over de archeoregio Overijssels-Gelders zandgebied zijn voornamelijk van de hand van (oud-)medewerkers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (Verlinde, Groenewoudt, Van Doesburg en Van Beek). Deels is dat het gevolg van de producten uit het BBO-programma. Uit de kenniswinstanalyse die in het kader van de Erfgoedbalans 2009 is uitgevoerd, werden het Friese veengebied, het Utrechts-Gelders zandgebied en het Flevolandse kleigebied genoemd als regio's waar de afgelopen tien jaar de minste kenniswinst was geboekt.⁵ Dat het Friese veengebied ook nu weer laag scoort, is te

⁵ De Boer 2009, 112.

Afbeelding 6 Verdeling naar thema.

beschouwen als een jarenlange constante. Wat de synthetiserende werken betreft, is de situatie sinds de Archeologiebalans (of eigenlijk de Kennisatlas van 1997) nog steeds dezelfde. Het lijken voor een deel nog steeds de onderzoeksprogramma's van met name de universiteiten te zijn die de intensiteit verklaren.

Verdeling naar thema

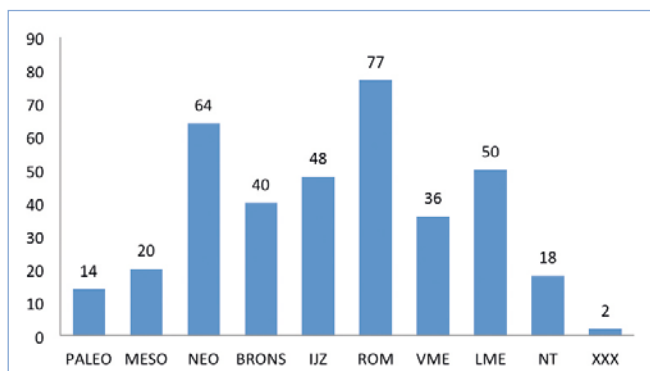
Afbeelding 6 toont de verdeling naar thema (n=447). De meeste publicaties hebben het thema 'bewoning' (n=116 publicaties) als onderwerp, daarna volgen publicaties over 'economie, land- en watergebruik' (n=108), en daarna 'begraving' (n=48). De minste publicaties zijn verschenen over het thema 'krijgsgeschiedenis' (n=7).

Reflectie

Bewoning en begraving zijn de archeologische kennisthema's die vaak het onderwerp zijn van publicaties. Dit zijn van oudsher de klassieke archeologische onderzoeksthema's. Dat 'economie, land- en watergebruik' vrij vaak in publicaties aan bod komt, is vanwege het feit dat dit een paraplu-begrip is: veel onderwerpen vallen onder dit thema. Het thema 'krijgsgeschiedenis' komt het minst vaak aan bod. Het is een relatief jong onderwerp in de zin dat het vooral te relateren is aan de jongste perioden, de late middeleeuwen en nieuwe tijd.

Verdeling naar periode

Afbeelding 7 toont de verdeling naar periode (n=369 records). De archeologische perioden waarover de meeste synthetiserende werken zijn verschenen, zijn: de Romeinse tijd (n=77), het neolithicum (n=64) en de late middeleeuwen (n=50). Over het paleolithicum (n=14) en mesolithicum (n=20) en de nieuwe tijd (n=18) zijn de minste publicaties verschenen. Voor de vroege prehistorie is dat niet verwonderlijk aangezien deze perioden relatief weinig worden onderzocht. Voor de nieuwe tijd is dat wel opvallend.

Afbeelding 7 Verdeling naar periode.

Reflectie

Voor wat betreft de Romeinse tijd en het neolithicum is het hoge aantal van respectievelijk 77 en 64 publicaties deels te relateren aan de eindproducten uit de Oogst voor Malta-projecten.⁶ Ook synthetiserende studies naar de bewoning van Swifterbant in het neolithicum door het Swifterbant-project van de Rijksuniversiteit Groningen heeft aan die piek van 64 bijgedragen.

Gedetailleerde verdeling

Na de bespreking van de verdelingen naar archeoregio, thema en periode gaan we in op de gedetailleerde verdelingen. Het aantal publicaties is per thema verdeeld naar archeoregio en perioden. Achtereenvolgens komen de thema's 'bewoning', 'economie, land- en watergebruik', 'begraving', 'gemeenschap/samenleving', 'ontstaan en ontwikkeling van het cultuurlandschap', rituele praktijken', 'locatiekeuze', 'materiële cultuur', 'langetermijn-perspectief' en 'krijgsgeschiedenis' aan bod (dit in volgorde van de reeks zoals in afbeelding 7). De onderverdeling resulteert in een onderscheid in lage aantallen, waardoor de zeggingskracht afneemt. Voor de laatste twee thema's is het aantal records zodanig laag dat er alleen in algemene zin uitspraken geformuleerd kunnen worden. De thema's waarover een relatief hoog aantal vermeldingen (meer dan 100) zal met name worden gefocust op de duidelijke uitschieters (de tientallen in reeksen onder de tien).

⁶ Het gaat om de project *From Hardinxveld to Noordhorn, from forager to farmer* (mesolithicum-neolithicum), en de twee projecten gericht op de Romeinse tijd: *Rural communities in the civitas Batavorum and their integration into the Roman empire* en *A sustainable frontier? The establishment of the Roman frontier in the Rhine delta*.

Bewoning (223 records)											
Bewoning	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied				2	2	4	2	6	1		17
Continentaal plat	2	1									3
Drents zandgebied	2	2	2	2	2	2	2	2	1		17
Flevolands kleigebied		2	6	1							9
Fries veengebied						1	1				2
Fries-Gronings kleigebied		1	2		2	5	3	2	1		16
Hollands duingebied						5	3	1			9
Hollands veengebied		1	4	2	3	9	2	2	2		25
Limburgs lössgebied	3		5		1	1					10
Limburgs zandgebied			1			5		1			7
Nationaal	2	2	4	3	1	1	1	3		1	18
Noordhollands kleigebied			2	3	2	3	1	2			13
Noordwest Europa	2			1		1					4
Overijssels-Gelders zandgebied	3	4	2	4	6	6	2	10	1		38
Utrechts-Gelders rivierengebied			1	2	2	12	2	3			22
Utrechts-Gelders zandgebied						1	1				2
Zeeuws kleigebied					1	4	2	2	2		11
Eindtotaal	14	13	29	20	22	60	22	34	8	1	223

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'bewoning' aandacht krijgt (223 records). De meeste bewoningspublicaties hebben betrekking op de Romeinse tijd (n=60). Er zijn voor deze periode publicaties over alle bewoonbare archeoregio's geschreven (dus niet over Continentaal plat en Flevolands kleigebied). De meeste publicaties over de Romeinse tijd zijn verschenen over het Utrechts-Gelders rivierengebied (n=12), daarna volgt het Hollands veengebied met negen publicaties. Ook over de late middeleeuwen is veel geschreven. Het gaat hierbij om 34 publicaties, waarvan er tien over het Overijssels-Gelders zandgebied gaan. Ook over neolithische bewoning is relatief veel gepubliceerd (n=29 publicaties). Wanneer wordt gekeken per archeoregio zijn de meeste publicaties verschenen over Overijssels-Gelders zandgebied (n=38, alle perioden), daarna volgen Hollands veengebied (n=25) en Utrechts-Gelders rivierengebied (n=22). Logischerwijs zijn er minder publicaties verschenen over het paleolithicum (n=14) en mesolithicum (n=13), want archeologische resten uit deze perioden worden minder vaak aangetroffen. Opvallend is dat er weinig gepubliceerd is over de nieuwe tijd (n=8).

Verder is het opvallend dat geen syntheses zijn verschenen over:

- paleolithische, mesolithische en neolithische bewoning in het Brabants zandgebied;
- ijzertijd en laat-middeleeuwse bewoning in het Fries veengebied;

- neolithische, bronstijd- en ijzertijdbewoning in het Hollands duingebied;
 - mesolithische, bronstijd- en middeleeuwse bewoning in het Limburg lössgebied;
 - mesolithische, bronstijd-, ijzertijd- en vroeg-middeleeuwse bewoning in het Limburgse zandgebied;
 - neolithische, bronstijd-, ijzertijd- en laat-middeleeuwse bewoning in het Utrechts-Gelders zandgebied.
- Dit is opvallend omdat deze archeoregio's in de genoemde perioden bewoning hebben gekend, en overblijfselen daarvan zijn opgegraven en het verhaal in archeologische opgravingsrapporten is vastgelegd.

Economie, land- en watergebruik (223 records)											
Economie, land- en watergebruik	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied		1	2	4	5	7	2	4	1		26
Continentaal plat											
Drents zandgebied		1	1	1	1	1	1				6
Flevolands kleigebied		1	11	1							13
Fries veengebied						1	1				2
Fries-Gronings kleigebied					1	4	4	1			10
Hollands duingebied						5	1				6
Hollands veengebied		2	11		3	12	1	2	2		33
Limburgs lössgebied		1	4	2	3	2					12
Limburgs zandgebied		1	2	3	3	3	1	1			14
Nationaal		7	8	1	1		1	2	1		21
Noordhollands kleigebied			2	3	2	3	1	2	1		14
Noordwest Europa	3	1	2	2	2	1	1				12
Overijssels-Gelders zandgebied	2	2	3	3	3	2	2	2			19
Utrechts-Gelders rivierengebied			1	2	2	10	1	1			17
Utrechts-Gelders zandgebied			2	1	2	3	1	1	1		11
Zeeuws kleigebied					1	4	1		1		7
Eindtotaal	5	17	49	23	29	58	19	16	7		223

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'economie, land- en watergebruik' aandacht krijgt (223 records). Het thema omvat een breed scala aan complextypen en er vallen dan ook veel onderwerpen onder. Over het Hollands veengebied (n=33) zijn de meeste publicaties verschenen, met de meeste aandacht voor het neolithicum en de Romeinse tijd. Het Brabantse zandgebied (n=26) volgt daarna en ook over Nederland (n=21) is redelijk wat geschreven. Het Friese veengebied (n=2) en het Drentse zandgebied en Hollands duingebied (beide n= 6) vertegenwoordigen de 'lege gebieden' op dit thema.

De meeste syntheses over dit thema zijn geschreven over de Romeinse tijd (n=58) en het neolithicum (n=49). Opvallend is het relatief hoge aantal voor het mesolithicum (n=17).

Duidelijke lacunes zijn:

- het paleolithicum (ligt voor de hand, zie boven) en;
- de late middeleeuwen en nieuwe tijd. Dit zijn duidelijke hiaten, aangezien dergelijke complextypen bij regulier onderzoek zeer geregeld aan snee komen (in tegenstelling tot het thema 'begraving') en synthesevorming mogelijk is.

Begraving (87 records)											
Begraving	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied			1	3	5		2	2	1		14
Continentaal plat											
Drents zandgebied					1		1				2
Flevolands kleigebied			1	1							2
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied											
Hollands duingebied						3	1				4
Hollands veengebied			2	1	1	2	1	1			8
Limburgs lössgebied					1		1				2
Limburgs zandgebied						2	2	1	1		6
Nationaal		1	1	2	2		1				7
Noordhollands kleigebied			1	1							2
Noordwest Europa				1	2						3
Overijssels-Gelders zandgebied	1	3	1	2	4	3	1	2			17
Utrechts-Gelders rivierengebied					2	4	1	1			8
Utrechts-Gelders zandgebied			3	3	1						7
Zeeuws kleigebied				1	1	1	1		1		5
Eindtotaal	1	4	10	15	20	15	12	7	3		87

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema begraving aandacht krijgt (87 records). Het Overijssels-Gelders zandgebied (n=17), gevolgd door het Brabants zandgebied (n=14) en het Holland veengebied (n=8) met het Utrechts-Gelders rivierengebied (n=8) zijn het best vertegenwoordigd. De minste syntheses waarin het thema 'begraving' aandacht krijgt, zijn geschreven over het Friese veengebied en het Fries-Gronings kleigebied (beide geen, n=0). Ook voor het Drents zandgebied, het Flevolands kleigebied, het Limburgs lössgebied en het Noord-Hollands kleigebied is dit aantal vrij laag; namelijk twee.

Thema begraven in de ijzertijd (n=20) komt het meest aan bod, gevolgd door bronstijd en Romeinse tijd (beide 15).

Duidelijke lacunes zijn:

- vroeg-prehistorische begravingen (paleolithicum en mesolithicum), hetgeen niet verwonderlijk is, gezien de zeldzaamheid van dit soort complextypen in Nederland;
- begravingen uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd. Of dit een echt hiaat is, valt te betwijfelen omdat weliswaar veel complextypen uit deze perioden aan snee komen, maar kerkhoven en begraafplaatsen vallen vaak daar buiten. Ze zijn of nog in gebruik, of ze worden vermeden bij bouwontwikkelingen of bevinden zich in kerken. Dat brengt met zich mee dat syntheses over dit onderwerp lastig zijn te realiseren. Desalniettemin zou het interessant zijn te verkennen hoeveel laat-middeleeuwse

begraafplaatsen de afgelopen jaren zijn onderzocht. De toenemende leegstand van kerken leidt regelmatig tot herstelling van de gebouwen. Het aanbrengen van vloerverwarming is dan vaak een van de activiteiten die verstoord werkt op het bodemarchief, meer specifiek op de begravingen in de kerk. Het zou goed zijn in deze problematiek een inzicht te krijgen.

Gemeenschap/samenleving (83 records)											
Gemeenschap / samenleving	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied		1	1	1	1	3	1	2			10
Continentaal plat											
Drents zandgebied											
Flevolands kleigebied			1								1
Fries veengebied						1	1				2
Fries-Gronings kleigebied						3	4				7
Hollands duingebied						2	1				3
Hollands veengebied		3	4		1	1	1				10
Limburgs lössgebied		3	4		1	1	1				10
Limburgs zandgebied		1	1		1	2	2				7
Nationaal		3	3					1			7
Noordhollands kleigebied						1					1
Noordwest Europa		1	2	1			1				5
Overijssels-Gelders zandgebied		1			1	2	2	2			8
Utrechts-Gelders rivierengebied					1	3	1	1			6
Utrechts-Gelders zandgebied											
Zeeuws kleigebied				1	2	2	1				6
Eindtotaal		13	16	3	8	21	16	6			83

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'gemeenschap/samenleving' aandacht krijgt (83 records). De meeste publicaties over gemeenschap/samenleving hebben betrekking op de Romeinse tijd (n=21). Over de (inrichting van de) gemeenschap/samenleving in het neolithicum en middeleeuwen is ook veel geschreven (beide 16 publicaties). Wanneer wordt gekeken per archeoregio zijn de meeste publicaties verschenen over Brabants zandgebied, Hollands veengebied en Limburgs lössgebied (alle 10 publicaties).

Er zijn voor dit thema geen publicaties verschenen over het paleolithicum en nieuwe tijd. Opvallend is dat relatief veel publicaties zijn verschenen over het mesolithicum en neolithicum (respectievelijk 13 en 16), zeker als dit wordt afgezet tegen de bronstijd en ijzertijd (resp. 3 en 8). Ook is het opvallend dat over het Drents zandgebied en Utrechts-Gelders zandgebied niets is geschreven.

Ontstaan en ontwikkeling van het cultuurlandschap (85 records)											
Ontstaan en ontwikkeling van het cultuurlandschap	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied			2	3	2	2	1	4	2		16
Continentaal plat	1										1
Drents zandgebied							1	1	1		3
Flevolands kleigebied			2								2
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied					1	1	1				3
Hollands duingebied					1	1	1	1			4
Hollands veengebied		1	5	1	1			1			9
Limburgs lössgebied											
Limburgs zandgebied			1	1	1						3
Nationaal			1	2	3	1	1	1			9
Noordhollands kleigebied											
Noordwest Europa			1								1
Overijssels-Gelders zandgebied	1	1	2	3	3	2		4	1		17
Utrechts-Gelders rivierengebied			2	2	1	2	1	1			9
Utrechts-Gelders zandgebied			1	1				1	1		4
Zeeuws kleigebied					1	1	1	1			4
Eindtotaal	2	2	17	13	14	10	7	15	5		85

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'ontstaan en ontwikkeling van het cultuurlandschap' aandacht krijgt (85 records). Voor alle perioden is over het ontstaan en ontwikkeling van het cultuurlandschap beschreven. De meeste publicaties hebben betrekking op het neolithicum (17 publicaties). Gekeken naar archeoregio zijn de meeste neolithische publicaties verschenen over het Hollands veengebied (n=5 publicaties). Over het (cultuur-)landschap in de late middeleeuwen en ijzertijd is relatief veel geschreven (respectievelijk 15 en 14 publicaties). Over het ontstaan en ontwikkeling van het (cultuur-)landschap is het meeste gepubliceerd over de archeoregio's Overijssels-Gelders zandgebied (n=17) en Brabants zandgebied (n=16). Over het paleolithicum en mesolithicum is weinig gepubliceerd (beide twee publicaties).

Opvallend is dat er weinig gepubliceerd is over het ontstaan en de ontwikkeling van het (cultuur-)landschap in de Nieuwe tijd (n=5). Dit thema is ook meer het domein van de historische geografie.⁷ Verder is het opvallend dat er geen publicaties zijn verschenen over het ontstaan en ontwikkeling van het (cultuur-)landschap in het Fries veengebied, Limburgs lössgebied en Noordhollands kleigebied.

⁷ Voorbeelden van dergelijke publicaties zijn Van den Bergh 2004, Beekman 2006, Kos 2009, De Vleeschouwer 2012.

Rituele praktijken (55 records)											
Rituele praktijken	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied				4	1	1		1			7
Continentaal plat											
Drents zandgebied				1	1		2				4
Flevolands kleigebied			1	1							2
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied							1				1
Hollands duingebied						1					1
Hollands veengebied			2	1	2	4		1			10
Limburgs lössgebied					1		1				2
Limburgs zandgebied				2			2	1			5
Nationaal				3	3	3	1	2			12
Noordhollands kleigebied			2		1	1					4
Noordwest Europa							1				1
Overijssels-Gelders zandgebied			1								1
Utrechts-Gelders rivierengebied						3					3
Utrechts-Gelders zandgebied											
Zeeuws kleigebied				1	1						2
Eindtotaal			6	13	10	13	8	5			55

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'Rituele praktijken' aandacht krijgt (55 records). Net als voor het thema 'Materiële cultuur' zijn de synthetiserende publicaties die een nationaal kader hebben, het beste vertegenwoordigd. Het Holland veengebied (n=10) en het Brabants zandgebied (n=7) staan in dat opzicht op de tweede en derde plaats. Het onderwerp heeft voor veel archeoregio's nog weinig aandacht gekregen. Vooral de rituele praktijken van de bronstijd (n=13) en Romeinse tijd (n=13) staan centraal, de vroege prehistorie en de late middeleeuwen en nieuwe tijd zijn duidelijk nog onderbelicht. Voor de vroege prehistorie is dat niet opmerkelijk, gezien de weinige (en zeldzame) resten, maar voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd zou dat als een lacune kunnen worden aangemerkt.

Locatiekeuze (83 records)											
Locatiekeuze	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied		1	1	3							5
Continentaal plat											
Drents zandgebied	1	2	1				1	1	1		7
Flevolands kleigebied		1	2	1							4
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied		1	1								2
Hollands duingebied						3	1				4
Hollands veengebied						4	1	1			6
Limburgs lössgebied	1	1	2			1					5
Limburgs zandgebied		1	1	2							4
Nationaal		1	1							1	3
Noordhollands kleigebied				1	1	1	1	1			5
Noordwest Europa	1					1					2
Overijssels-Gelders zandgebied	1	1	1	1	3	2	1	3			13
Utrechts-Gelders rivierengebied			1	2	2	7	1	1			14
Utrechts-Gelders zandgebied			1	1	2	1					5
Zeeuws kleigebied				1	1	1	1				4
Eindtotaal	4	9	12	12	9	21	7	7	1	1	83

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'locatiekeuze' aandacht krijgt (83 records). Voor alle perioden is over locatiekeuze geschreven. De meeste publicaties hebben betrekking op de Romeinse tijd (n=21 publicaties). De meeste publicaties over de Romeinse tijd zijn verschenen over het Utrechts-Gelders rivierengebied (n=7) en Hollands veengebied (n=4). Ook over de locatiekeuze in het neolithicum en de bronstijd is relatief veel geschreven (beide 12 publicaties). Over de archeoregio's Utrechts-Gelders rivierengebied (n=14) en Overijssels-Gelders zandgebied (n=13) is over locatiekeuze het meest gepubliceerd. Er is weinig gepubliceerd over locatiekeuze in het paleolithicum (n=4). Opvallend is dat er weinig gepubliceerd is over de nieuwe tijd (n=1). Over het Fries veengebied is op dit thema geen publicatie verschenen.

Materiële cultuur (49 records)											
Materiële cultuur	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied				1	1	3	1				6
Continentaal plat											
Drents zandgebied		1	1			1	1				4
Flevolands kleigebied		1	4								5
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied		1	1			3	1				6
Hollands duingebied											
Hollands veengebied			3		2	2		1			8
Limburgs lössgebied		1	2								3
Limburgs zandgebied											
Nationaal			2				1				3
Noordhollands kleigebied					1	1					2
Noordwest Europa		1	2	1	1	1	1	1	1		9
Overijssels-Gelders zandgebied											
Utrechts-Gelders rivierengebied											
Utrechts-Gelders zandgebied			1			1	1				3
Zeeuws kleigebied											
Eindtotaal		5	16	2	5	12	6	2	1		49

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'Materiële cultuur' aandacht krijgt (49 records). Het onderwerp wordt in negen publicaties vanuit een Noordwest-Europees kader benaderd. Het Hollands veengebied is in acht werken vertegenwoordigd. Opvallend zijn de lacunes voor de archeoregio's het Hollands duingebied, Overijssels-Gelders zandgebied en het Utrechts-Gelders rivierengebied. Voor die gebieden lijkt er niets op synthetiserende wijze over de materiële cultuur te zijn geschreven, ongeacht de perioden.

Het neolithicum (n=16) en de Romeinse tijd (n=12) zijn goed vertegenwoordigd, dit in tegenstelling tot de jongere perioden, de late middeleeuwen en nieuwe tijd. Dat is een opvallende lacune, aangezien onderzoek naar deze perioden veel materiële cultuur oplevert.

Langetermijnperspectief (32 records)											
Langetermijnperspectief	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied				1	1			1	1	1	5
Continentaal plat											
Drents zandgebied						1	2	1	1		5
Flevolands kleigebied		1	1								2
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied						1	1				2
Hollands duingebied											
Hollands veengebied		1	1								2
Limburgs lössgebied	1										1
Limburgs zandgebied						1		1	1		3
Nationaal		1	3	1				1			6
Noordhollands kleigebied				1	1	1	1	1			5
Noordwest Europa	1										1
Overijssels-Gelders zandgebied											
Utrechts-Gelders rivierengebied											
Utrechts-Gelders zandgebied											
Zeeuws kleigebied											
Eindtotaal	2	3	5	3	2	4	4	5	3	1	32

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'langetermijnperspectief' aandacht krijgt (32 records). Het relatief lage aantal van 32 maakt het moeilijk om hier iets over te zeggen. Er kan wel worden gezegd dat voor alle perioden over langetermijnperspectief wordt gepubliceerd, en dat de meeste publicaties over het nationaal perspectief gaat (zes publicaties).

Krijgsgeschiedenis (7 records)											
Krijgsgeschiedenis	PALEO	MESO	NEO	BRONS	IJZ	ROM	VME	LME	NT	XXX	Totaal
Brabants zandgebied											
Continentaal plat											
Drents zandgebied											
Flevolands kleigebied											
Fries veengebied											
Fries-Gronings kleigebied											
Hollands duingebied						2					2
Hollands veengebied											
Limburgs lössgebied			1								1
Limburgs zandgebied											
Nationaal									1		1
Noordhollands kleigebied											
Noordwest Europa											
Overijssels-Gelders zandgebied								1			1
Utrechts-Gelders rivierengebied						1					1
Utrechts-Gelders zandgebied											
Zeeuws kleigebied						1					1
Eindtotaal			1			4		1	1		7

De tabel laat de verdeling zien van de synthetiserende werken, verdeeld naar archeoregio en periode, waarin het thema 'Krijgsgeschiedenis' aandacht krijgt (7 records). Het aantal records is zodanig laag dat daar geen trends uit gedestilleerd kunnen worden. Per definitie is het een thema dat vooral gerelateerd is aan de jongere perioden van de Nederlandse geschiedenis.

3 Discussie, conclusies en observaties

Algemeen

We kunnen stellen dat het geheel aan synthetiserende publicaties een relatief kleine verzameling is waarin de output van één individu, het wegvallen van een tijdschrift of het nieuw onderzoeksproject in een duidelijk merkbaar effect resulteert. Voor de toekomst is het aanbevelingswaardig het schrijven van synthetiserende publicaties te stimuleren en de inventarisatie voort te zetten. Continuïteit maakt het mogelijk een beter inzicht te krijgen op de lange termijn; trends worden duidelijk zichtbaar. Terugblikkend naar de inventarisatie die voor de Erfgoedbalans 2009 is uitgevoerd – en waar de huidige inventarisatie op voortbouwt – kan gesteld worden dat de hoeveelheid synthetiserende publicaties onmiskenbaar groeit en dat vooral de universiteiten de grote leveranciers van synthetiserende publicaties zijn. Ondanks het feit dat door de invoering van de wet van Malta meer evenredig verspreid in Nederland wordt gegraven (ook buiten de gebieden waar vroeger een nadrukkelijk aandacht voor was vanuit de universiteiten), blijkt over bepaalde archeoregio's nog steeds veel (Brabants zandgebied) of weinig (Fries veengebied) worden geschreven.

Positieve uitschieters van de kenniswinst zijn als volgt te benoemen:

- de meeste kennis is gegenereerd over het Hollands veengebied, Brabants zandgebied en op nationale schaal;
- de meeste kennis is gegenereerd over het neolithicum en de Romeinse tijd. Dit is onder meer het effect van de Oogst voor Malta-projecten.

Lacunes zijn als volgt te benoemen:

- over het Friese veengebied is weinig geschreven, maar dat is gezien de lage dynamiek en het lage aantal opgravingsrapporten (n=3) niet verwonderlijk. Ook in 2009 is deze archeoregio benoemd als gebied waar weinig kenniswinst is geboekt;
- ook het Zeeuwse kleigebied, Utrechts-Gelders zandgebied, Hollands duingebied en het Noordhollands kleigebied scoren relatief laag;
- over de late middeleeuwen en nieuwe tijd zijn weinig syntheses geschreven.

Voor het benoemen van de lacunes is het raadzaam de uitkomsten van de rapporteninventarisatie als een 'spiegel' te gebruiken. Immers, in hoog-dynamische gebieden waar veel archeologische onderzoek wordt verricht en veel rapporten verschijnen zijn de mogelijkheden en wens tot synthetiseren beter dan in laag-dynamische gebieden.

4 Aanbevelingen

Op basis van de uitkomsten van deze inventarisatie stellen we voor:

- syntheses te stimuleren voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd, op allerlei thema's. Specifiek voor het thema 'begraaving' is het interessant te verkennen hoeveel laat-middeleeuwse begraafplaatsen de afgelopen jaren zijn onderzocht en wat de achtergronden daarvan zijn;
- te verkennen of syntheses in potentie haalbaar zijn voor het Zeeuwse kleigebied, Utrechts-Gelders zandgebied, Hollands duingebied en het Noordhollands kleigebied;
- de toegankelijkheid en informatieuitwisseling met NWO te verbeteren. Uit de analyse blijkt dat NWO een belangrijk deel van de output genereert bij universiteiten en andere instellingen, maar de informatie over de programma's en de geleverde producten is lastig te verkrijgen. Een nauwere samenwerking op het creëren van overzichten op archeologisch kenniswinst en kennislacunes zal voor zowel voor NWO als voor de RCE positief uitwerken.

Ten slotte een praktische aanbeveling voor het bijhouden van de database. Door ons wordt geadviseerd om ook in de toekomst de invoer door één of twee personen te laten uitvoeren, om zo tot een (min of meer) eenduidige 'interpretatie' te komen. Vooral in het metadateren van de publicatie naar thema's kunnen (persoonlijke) verschillen optreden.

Geraadpleegde bronnen

Boer, M. de, 2009: *Erfgoedbalans 2009. Archeologie, monumenten en cultuurlandschap in Nederland*, Amersfoort.

Beekman, F., 2006: *De Kop van Schouwen onder het zand; duizend jaar duinvorming en duingebouw op een Zeeuws eiland*, Amsterdam (proefschrift Universiteit van Amsterdam)

Bergh, S. van den, 2004: *Verdeeld land; de geschiedenis van de ruilverkaveling in Nederland vanuit een lokaal perspectief, 1890-1985*, Wageningen (proefschrift Wageningen Universiteit).

Kos, A., 2009: *Van meenten tot marken; een onderzoek naar de oorsprong en ontwikkeling van de Gooise marken en de gebruiksrechten op de gemene gronden van de Gooise markegenoten (1280-1568)*, Leiden (proefschrift Universiteit Leiden).

Theunissen, L. & J. Deeben 2011: Een onderzoek naar de effectiviteit van de archeologische onderzoeksketen voor beeldvorming over het verleden, in: R.C.G.M. Lauwerier, T. de Groot, B.J.H. van Os & L. Theunissen (red.), *Vragen over Malta. Onderzoek naar de effectiviteit van de onderzoeksketen, sluipende degradatie en de effecten van vrijstellingen*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 196).

Vleeschauwer, M.L.M. de, 2012: *Van water landt, van landt weder water; waterstaat en waterhuishouding in midden-Zeeuws-Vlaanderen, 1600-1999*, Amsterdam (proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam).

Colofon

Tekst: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Liesbeth Theunissen en Rik Feiken.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5 | 3811 MG Amersfoort
Postbus 1600 | 3800 BP Amersfoort
tel. 033 – 421 7 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl
November 2014